

Dr Anna BAGIEŃSKA

Wydział Inżynierii Zarządzania, Politechnika Białostocka

e-mail: a.bagienska@pb.edu.pl

ORCID: 0000-0002-3053-8085

Dr Renata BURCHART

Wydział Nauk Ekonomicznych, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski,

e-mail: rena@uwm.edu.pl

ORCID: 0000-0003-1382-6517

DOI: 10.15290/oes.2018.04.94.03

ELEMENTY KAPITAŁU INTELEKTUALNEGO W RAPORTACH ROCZNYCH SPÓŁEK GIEŁDOWYCH

Streszczenie

Cel – Ocena zakresu i stopnia dobrowolnego raportowania elementów kapitału intelektualnego w raportach rocznych największych spółek akcyjnych w Polsce.

Metodologia badania – Badanie oparto na połączeniu metody analizy treści i metody analizy morfologicznej raportu rocznego, a w szczególności sprawozdania z działalności zarządu spółek notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie – indeks WIG 20.

Wynik – Na podstawie analizy treści raportów rocznych spółek z indeksu WIG 20 potwierdzono założoną tezę, że pomimo braku rozwiązań legislacyjnych spółki raportują informacje o kapitale intelektualnym przedsiębiorstwa. W największym stopniu i zakresie raportowane są elementy kapitału relacyjnego oraz kapitału ludzkiego. Kapitał strukturalny natomiast dominuje wśród informacji niefinansowych podawanych przez spółki energetyczne i paliwowe. Opisowy charakter podawanych informacji potwierdza dostrzeżenie istoty raportowania kapitału intelektualnego pomimo utrudnień związanych z jego identyfikacją i pomiarem.

Oryginalność/wartość –Podjęta próba prezentacji kapitału intelektualnego za pomocą jego elementów jest sposobem, który może zostać zaadoptowany do opracowania standardów raportowania kapitału intelektualnego czytelnych dla potencjalnych interesariuszy.

Słowa kluczowe: kapitał intelektualny, raport roczny, raportowanie niefinansowe

ELEMENTS OF INTELLECTUAL CAPITAL IN THE ANNUAL REPORTS OF LISTED COMPANIES

Summary

Goal – The aim of the article is to assess the scope and degree of reporting information about intellectual capital in the annual reports of the largest companies.

Research methodology – The research study comprises all the companies listed in the Warsaw Stock Exchange Index WIG 20. The research is based on the method of the analysis of the contents of activity reports of the researched companies and on the method of morphological analysis and descriptive analysis.

Score – On the basis of the analysis of annual reports of 20 companies listed on the Warsaw Stock Exchange WIG-20, the following thesis was verified: despite the lack of specific solutions regarding the

measurement and presentation of intellectual capital, enterprises report its elements in the annual report. The analysis of the contents of the reports shows that enterprises present a lot of information that create and develop the company's intellectual capital. The lack of the integrated report standard causes that the financial and non-financial information is presented in various ways and it appears in different elements of the report.

Originality/value – On the basis of the research results, the method of intellectual capital diagnosis were proposed.

Key words: intellectual capital, annual report, non-financial reporting

JEL classification: M14, M41, M21

1. Wstęp

Kapitał intelektualny (KI) odgrywa istotną rolę w rozwoju i innowacyjności współczesnych przedsiębiorstw. Działalność i konkurencyjność przedsiębiorstw coraz częściej jest oparta na zasobach materialnych oraz elementach tworzących kapitał intelektualny, takich jak kapitał ludzki, strukturalny czy organizacyjny. Kapitał intelektualny organizacji tworzy przede wszystkim wiedza wykorzystywana przez organizację jako dźwignia w zamianie wartości niematerialnych na aktywa tworzące wartość [Kianto, 2007]. Jak wynika z badań KI pozytywnie wpływa na osiągnięte wyniki ekonomiczne przedsiębiorstwa [Menor i in., 2007; Inkinen i in., 2014; Hussinki i in., 2017], jest tak samo istotny w przedsiębiorstwie jak kapitał materialny [Samul, 2013], staje się kluczowym czynnikiem innowacyjności [Subramaniam, Youndt, 2005; Rossi i in., 2016].

Spółki notowane na giełdzie papierów wartościowych pozyskują inwestorów między innymi dzięki informacjom finansowym i pozafinansowym prezentowanym w raportach rocznych. Informacje niefinansowe, w tym związane z elementami KI, przedstawiają czynniki konkurencyjności i rozwoju przedsiębiorstwa w przyszłości. Mogą być one podstawą wyboru przez inwestora w momencie, gdy spółki osiągają podobne wyniki finansowe [Michalak, 2017, s. 71]. W sprawozdawczości finansowej przedsiębiorstw nie ma opracowanych standardów raportowania elementów kapitału intelektualnego oraz jego wartości zagregowanej, również dla dużych przedsiębiorstw objętych obowiązkiem raportowania informacji niefinansowych od 2017 r. Wytyczne dotyczące raportowania zintegrowanego w odmienny sposób definiują elementy KI niż literatura przedmiotu. Pomimo braku rozwiązań legislacyjnych raporty roczne zawierają coraz więcej informacji niefinansowych, co świadczy o dostrzeganiu ich roli w przedstawieniu wiarygodnego obrazu spółki. Celem artykułu jest ocena zakresu i stopnia raportowania elementów kapitału intelektualnego w raportach rocznych największych spółek giełdowych. Na podstawie analizy morfologicznej treści raportu rocznego zostanie poddana weryfikacji teza, że: pomimo braku określonych rozwiązań dotyczących pomiaru i prezentacji kapitału intelektualnego spółki giełdowe raportują jego elementy w raporcie rocznym. Grupowanie pozyska-

nych informacji do głównych kategorii tworzących KI obejmujących kapitał ludzki, organizacyjny i strukturalny pozwoli ocenić zakres i stopień prezentowanych danych niefinansowych. Badaniem objęto raporty 20 spółek indeksu WIG 20 notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie ponieważ raport roczny, obejmujący dane niefinansowe, skierowany jest przede wszystkim do zewnętrznych interesariuszy.

2. Kapitał intelektualny (KI) przedsiębiorstwa i jego elementy

Ze względu na dynamiczny charakter kapitału intelektualnego nie opracowano kompleksowej definicji tej kategorii [Buenechea-Elberdin, 2017]. W literaturze i praktyce istnieją różne podejścia do definiowania KI. Z jednej strony definiuje się KI jako czynnik tworzący wartość przedsiębiorstwa i wzmacniający jego przewagę konkurencyjną [Edvinsson, Sullivan, 1996; Elsetouhi i in., 2015].

Innym podejściem jest definiowanie KI jako sumy takich elementów jak:

- efektywne struktury wewnętrzne, które wspierają firmę i pomagają w tworzeniu innowacji;
- korzystne relacje, umiejętności pracowników oraz ich rozwój: kompetencje, kwalifikacje, szkolenia;
- korzystne relacje z ważnymi interesariuszami, takimi jak dostawcy, klienci, partnerzy biznesowi i inwestorzy [Sveiby, 2010].

Wyżej wymienione elementy tworzące kapitał intelektualny przedsiębiorstwa są określane jako kapitał strukturalny, ludzki i relacyjny lub kapitał wewnętrzny, zewnętrzny i ludzki [Hussinki i in., 2017]. Wpływ składników KI na wartość rynkową przedsiębiorstwa nie może być natychmiastowy [Sardo, Serrasqueiro, 2017]. Kapitał strukturalny i relacyjny pozytywnie wpływa na wyniki przedsiębiorstw w długim okresie. Podkreśla się także, że rozmiar przedsiębiorstwa, okres funkcjonowania na rynku nie wpływają na poziom KI [Forte i in., 2017, s. 710].

Niektórzy badacze kwestionują zdolność trójstronnego modelu do rozpoznawania i mierzenia różnorodnego charakteru organizacji. Dlatego uzupełniono kapitał ludzki, organizacyjny i relacyjny o wymiary takie, jak: kapitał odnowy, kapitał zaufania, kapitał przedsiębiorczości, renewal capital oraz zaproponowano włączenie ich do składników KI [Śledzik, 2015; Inkinen i in., 2017; Buenechea-Elberdin i in., 2018]. Na potrzeby opracowania wykorzystano podejście do KI, jako sumy kapitału ludzkiego, strukturalnego i relacyjnego. Zdaniem autorki nadmierne uszczegółowienie i podawanie szeregu informacji może odnieść skutek przeciwny do oczekiwanego. Czytelnik sprawozdania nie uzyska oczekiwanego zwięzłego obrazu kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa.

Ujęcie proponowane przez *International Integrated Reporting Council* [IIRC] zawęża kapitał intelektualny do kapitału organizacyjnego i praw majątkowych takich, jak: patenty, licencje, oprogramowanie. Kapitał ludzki natomiast jest ujmowany odrębnie, w sposób odmienny niż w przytoczonych powyżej definicjach [IIRC, 2013]. Odmiennie definiowanie i postrzeganie kapitału intelektualnego sprawia, że powstają

dodatkowe utrudnienia związane z jego identyfikacją, pomiarem oraz właściwym przekazem informacji interesariuszom. Istnieje jednak możliwość prezentacji obrazu posiadanych zasobów niefinansowych wraz z ich potencjałem, jak również oceny znaczenia poszczególnych zasobów dla przedsiębiorstwa.

3. Raportowanie danych niefinansowych przedsiębiorstwa

Tworzony przez rachunkowość system informacyjny pozwala scharakteryzować daną jednostkę pod względem jej funkcjonowania. Jednakże informacje opracowane w oparciu o dane pochodzące z ksiąg rachunkowych ukazują przede wszystkim wyniki działalności w ujęciu finansowym [Micherda, Stępień, 2016, s. 91]. Dodatkowe informacje, które mogą istotnie wpływać na ocenę przez interesariuszy możliwości rozwoju przedsiębiorstwa, prezentuje sprawozdanie z działalności zarządu. W grupie obligatoryjnych informacji wymagane są między innymi kluczowe niefinansowe wskaźniki efektywności związane z działalnością jednostki oraz informacje dotyczące zagadnień pracowniczych i środowiska naturalnego [UoR, art. 49.3].

Maksymalizacja oczekiwań podmiotów zewnętrznych wynika z tego, że mogą one mieć wpływ na osiągnięcie celów przedsiębiorstwa [Michalczuk, Mikulska, 2015, s. 107]. Wielkość dobrowolnie raportowanych informacji pozafinansowych wzrasta przede wszystkim w odpowiedzi na oczekiwania interesariuszy zewnętrznych [Dumay i in., 2016, s. 166-185] oraz z powodu braku możliwości przedstawienia w sprawozdaniu finansowym wartości przedsiębiorstwa o wysokim udziale aktywów niematerialnych [An i in., 2011, s. 572]. Jednym ze sposobów przedstawienia informacji niefinansowych, w tym związanych z kapitałem intelektualnym, jest raportowanie zintegrowane. Raportowanie zintegrowane podkreśla połączenie między raportem finansowym i społecznym w oparciu o model biznesowy firmy i pokazuje, jak każdy obszar przyczynia się do celów organizacyjnych określonych przez różne zainteresowane strony zarówno w krótkim jak i długim okresie [Lueg i in., 2016, s. 20-35]. Niezbędne do prawidłowego przygotowania raportu zintegrowanego jest „zintegrowane myślenie” o wewnętrznych i zewnętrznych czynnikach wpływających na przedsiębiorstwo [Feng i in., 2017, s. 335], również takich jak kapitał intelektualny [Haji, Anifowose, 2017, s. 380].

Organizacja gospodarcza, poprzez rzetelne, cykliczne i ustandaryzowane raporty, buduje pozytywne relacje z otoczeniem, tworzy bardziej wiarygodną wartość. Brak informacji pozafinansowych w systemie raportowania powoduje powstanie asymetrii informacyjnej [Fijałkowska, 2016, s. 117]. W celu wypełnienia powstałej luki należy zwiększyć rozpiętość dobrowolnych ujawnień w takich elementach raportu rocznego, jak: opisowa część sprawozdania oraz sprawozdanie z działalności zarządu [Michalczuk, 2016, s. 474]. Wdrożona w życie 1 stycznia 2017 r. dyrektywa 2014/95/UE nałożyła obowiązek prezentowania informacji pozafinansowych w sposób

szczegółowy i rozbudowany wyłącznie określonej grupie dużych przedsiębiorstw¹. Natomiast pozostałe jednostki pozostają przy obowiązku uzewnętrzniania minimum informacji odnośnie środowiska i pracowników w zakresie sprawozdania z działalności. Raportowanie niefinansowe może przybierać dwie formy. Pierwszą jest możliwość wyodrębnienia w sprawozdaniu z działalności obszaru na oświadczenie odnośnie informacji niefinansowych, druga, na mocy dyrektywy, dopuszcza osobne sprawozdanie, które jest sporządzone ze sprawozdaniem z działalności [Dadacz, 2017]. Wśród obowiązkowych danych pozafinansowych nie znajdują się informacje o kapitale intelektualnym przedsiębiorstwa. Ich prezentacja w raporcie rocznym świadczy między innymi o dostrzeganiu roli KI w tworzeniu wartości przedsiębiorstwa, zarządzaniu elementami tworzącymi KI organizacji, wykorzystaniu wiedzy w kreowaniu wartości.

4. Metody i wyniki badania

Na potrzeby realizacji celu artykułu dokonano doboru celowego próby – spółki indeksu WIG 20 (na dzień 31.07.2017 r.), który jest obliczany na podstawie wartości portfela akcji dwudziestu największych i najbardziej płynnych spółek z Głównego Rynku GPW w Warszawie. Badaniem objęto te spółki ze względu na to, że ich wielkość powoduje konieczność raportowania danych pozafinansowych od stycznia 2017 r. Analizie poddano raporty roczne za 2016 r. Badanie oparto na połączeniu metody analizy treści i metody analizy morfologicznej raportu rocznego, a w szczególności sprawozdania z działalności zarządu badanych spółek, które, zgodnie z przepisami ustawy o rachunkowości, powinno zawierać wskazanie potencjalnych możliwości i czynników rozwoju. Na podstawie zebranych informacji przeprowadzono analizę stopnia i zakresu raportowania o kapitale intelektualnym w przekroju:

- badanych przedsiębiorstw,
- sektorów działalności: paliwa i energia, banki i ubezpieczenia oraz pozostałe,
- poszczególnych kategorii kapitału intelektualnego.

W artykule zastosowano metodę normatywną, zgodnie ze stwierdzeniem Ijiri'ego, że celem podejścia normatywnego jest podkreślenie tych obszarów, gdzie najbardziej potrzebne są zmiany i w których są one wykonalne [Ijiri, 1975, s. 78]. Przyjęto, że zasadniczym celem pomiaru dokonań jest funkcja informacyjna w odniesieniu do różnych grup interesariuszy. Pomiar kapitału intelektualnego powinien stać się jednym z podstawowych obszarów zainteresowania, gdyż świadczy o potencjale i możliwościach funkcjonowania i rozwoju w przyszłości.

¹ Wymóg raportowania o swojej polityce dotyczącej **spraw środowiskowych, społecznych i pracowniczych, poszanowania praw człowieka oraz przeciwdziałania korupcji i łapownictwu** dotyczy spółek giełdowych, które zatrudniają ponad 500 osób i ich suma bilansowa wynosi powyżej 85 mln zł lub obroty netto powyżej 170 mln zł (Ustawa o rachunkowości z dnia 29 września 1994 r. Dz. U. 2017 art. 49b) i obowiązuje przy sporządzaniu sprawozdań za 2017 r.

W literaturze przedmiotu zaproponowano szereg elementów tworzących KI w ujęciu trzech kapitałów składowych. Ilość proponowanych przez badaczy komponentów opisujących poszczególne kapitały jest zróżnicowana i waha się od kilkunastu do ponad dwudziestu [Goebel, 2015]. Na ich podstawie przygotowano matrycę morfologiczną do badania elementów KI w sprawozdaniach. W tabeli 1 zestawiono elementy kapitału intelektualnego, o których informacje zostały zaprezentowane przez badane spółki.

TABELA 1

**Elementy kapitału intelektualnego zawarte
w raporcie rocznym badanych spółek**

Elementy kapitału ludzkiego:	Elementy kapitału strukturalnego:
<ul style="list-style-type: none"> - wykształcenie pracowników - kompetencje pracowników - kompetencje kadry kierowniczej - szkolenia dla pracowników - systemy motywacyjne - niewielka rotacja pracowników - „know-how” pracowników - projekty umożliwiające rozwój zasobów ludzkich - grupy zrzeszające pracowników - komunikacja z pracownikami - innowacyjność pracowników 	<ul style="list-style-type: none"> - współpraca z jednostkami badawczo-rozwojowymi - współpraca z uczelniami - koncesje, znaki towarowe, posiadane licencje - innowacyjność procesów produkcyjnych/produktów - bazy danych - wysoka informatyzacja - inwestycje w technologie informatyczne - inwestycje w badania i rozwój - jasno sformułowana strategia przedsiębiorstwa - fuzje i strategiczne przejęcia
Elementy kapitału relacyjnego:	
<ul style="list-style-type: none"> - trwale relacje z dostawcami - małe uzależnienie od odbiorców - korzystne kontrakty - lojalność klientów - długotrwałe relacje z klientami - formy kontaktu z klientem - zróżnicowana paleta produktów 	<ul style="list-style-type: none"> - wysoki poziom satysfakcji klienta - dobre relacje ze społecznością lokalną - znaczący udział w rynku - rozwój kanałów dystrybucji - współpraca z innymi przedsiębiorstwami - dobre relacje z inwestorami

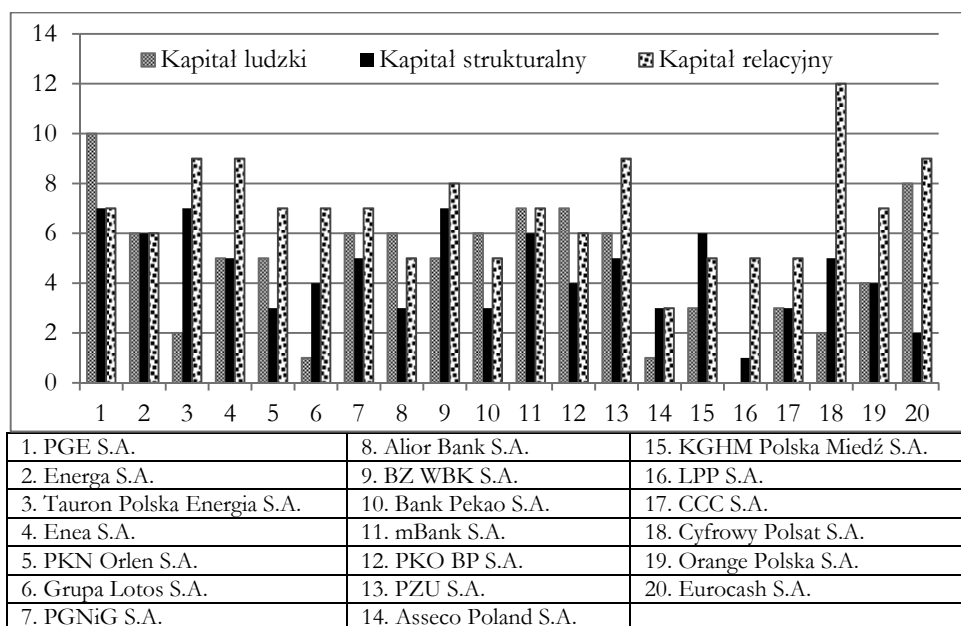
Źródło: opracowanie własne na podstawie [Alior Bank S.A., 2016; Asseco Poland S.A., 2016; Bank Pekao S.A., 2016; BZ WBK S.A., 2016; CCC S.A., 2016; Cyfrowy Polsat S.A., 2016; Enea S.A., 2016; Energa S.A., 2016; Eurocash S.A., 2016; Grupa Lotos S.A., 2016; KGHM, 2016; LPP S.A., 2016; mBank, 2016; Orange Polska S.A., 2016; PGE S.A., 2016; PGNiG S.A., 2016; PKN Orlen S.A., 2016; PKO BP S.A., 2016; PZU S.A., 2016; Tauron Polska Energia S.A., 2016].

Na rysunku 1 zaprezentowano stopień raportowanych informacji przez badane spółki w ujęciu kapitału ludzkiego, strukturalnego i relacyjnego. Na podstawie przeprowadzonych badań wynika, że najczęściej informacji podaje spółka PGE S.A. (raportuje ona 70% ogółu badanych elementów kapitału intelektualnego). Ponad

55% do 59% informacji z badanego zakresu podają w swoich raportach Enea S.A., BZ WBK S.A., mBank S.A., PZU S.A. oraz Cyfrowy Polsat S.A. Elementy kapitału ludzkiego najczęściej raportowane były przez PGE S.A. (91% elementów dotyczących kapitału ludzkiego podlegającym badaniu), Eurocash S.A. – 73%, mBank S.A. – 64% i PKO PB S.A. – 64%. Siedem elementów kapitału strukturalnego na dziesięć badanych raportuje PGE S.A., Tauron Polska Energia S.A. oraz BZ WBK S.A. 60% elementów wskazuje mBank S.A. i KGHM Polska Miedź S.A. Kapitał relacyjny jest najczęściej raportowany przez Cyfrowy Polsat S.A. – 92% elementów oraz Tauron Polska Energia S.A., Eneę S.A. PZU S.A., Eurocash S.A., które wskazują około 70% badanych elementów kapitału relacyjnego.

RYSUNEK 1

Raportowanie elementów kapitału intelektualnego w badanych spółkach (ilość wskazań)

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Alior Bank S.A., 2016; Asseco Poland S.A., 2016; Bank Pekao S.A., 2016; BZ WBK S.A., 2016; CCC S.A., 2016; Cyfrowy Polsat S.A., 2016; Enea S.A., 2016; Energa S.A., 2016; Eurocash S.A., 2016; Grupa Lotos S.A., 2016; KGHM, 2016; LPP S.A., 2016; mBank, 2016; Orange Polska S.A., 2016; PGE S.A., 2016; PGNiG S.A., 2016; PKN Orlen S.A., 2016; PKO BP S.A., 2016; PZU S.A., 2016; Tauron Polska Energia S.A., 2016].

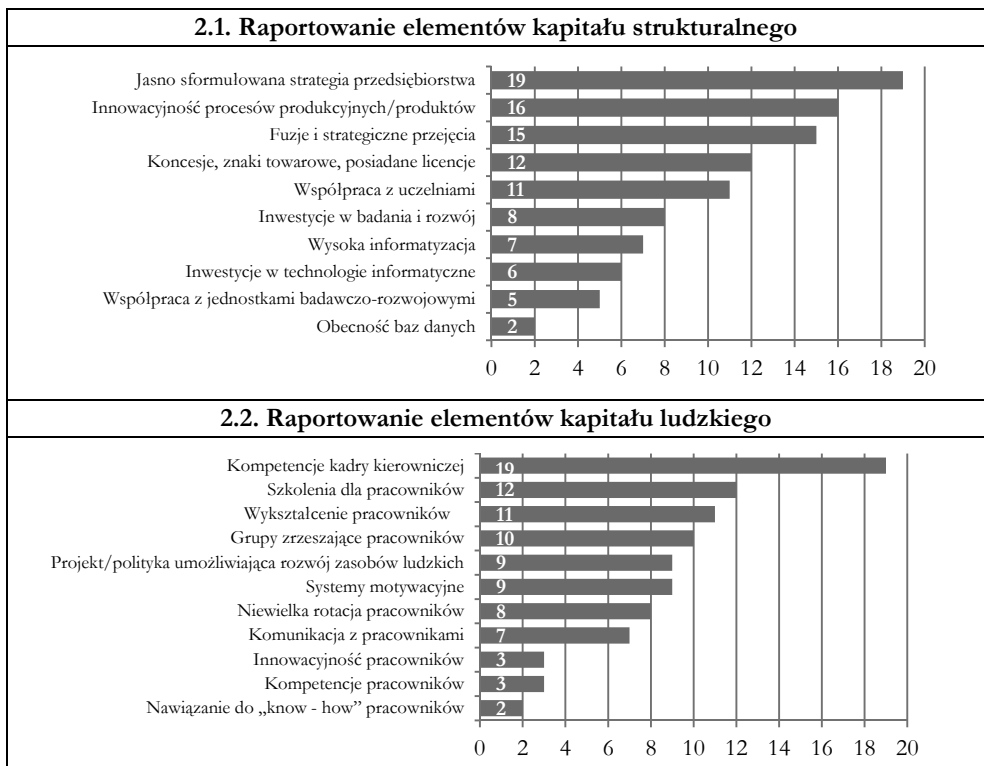
Raportowanie elementów kapitału intelektualnego jest zróżnicowane w przekroju sektorów działalności. Najczęściej wskazywano informacje zaliczone do kategorii kapitału relacyjnego (138 wskazań), kapitału ludzkiego (93 wskazania), a najmniej z grupy kapitału strukturalnego. Na podstawie zebranych danych można zauważyć,

że kapitał ludzki jest najczęściej raportowany przez banki i ubezpieczenia (39,8% ogółu elementów dotyczących kapitału ludzkiego wskazanych przez wszystkie badane spółki) oraz spółki z sektora paliw i energii 37,6% ogółu wskazań. Pozostałe spółki wskazały 22,6% z ogółu badanych elementów kapitału ludzkiego. Kapitał strukturalny w najwyższym stopniu raportują spółki z sektora paliw i energii (41,6% ogółu wskazań dotyczących kapitału strukturalnego), nieco mniej banki i ubezpieczenia 31,5%. Pozostałe spółki – 22,6%. Kapitał relacyjny najczęściej raportowały spółki z sektora paliw i energii – 37,6%, najmniej zaś banki i ubezpieczenia – 29%.

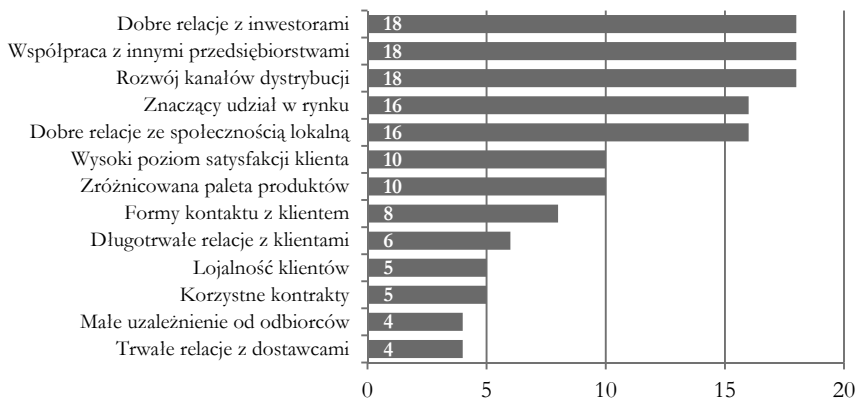
Kolejny etap badania stanowi próba odpowiedzi na pytanie, które z informacji zaliczanych do poszczególnych kategorii kapitału intelektualnego są uważane za istotne do przedstawienia w raporcie rocznym przez badane przedsiębiorstwa. Prawie wszystkie badane przedsiębiorstwa przedstawiły informacje o realizowanej strategii, kompetencjach kadry zarządzającej, dobrych relacjach z inwestorami, współpracy z innymi przedsiębiorstwami oraz rozwoju kanałów dystrybucji. W grupie informacji obejmujących kapitał strukturalny wskazywano ponadto na innowacyjność procesów produkcyjnych lub produktów, jak również zrealizowane fuzje i strategiczne przejęcia (rysunek 2).

RYSUNEK 2

Zakres raportowania informacji o kapitale intelektualnym przez badane spółki (liczba wskazań)

2.3. Raportowanie elementów kapitału relacyjnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Alior Bank S.A., 2016; Asseco Poland S.A., 2016; Bank Pekao S.A., 2016; BZ WBK S.A., 2016; CCC S.A., 2016; Cyfrowy Polsat S.A., 2016; Enea S.A., 2016; Energa S.A., 2016; Eurocash S.A., 2016; Grupa Lotos S.A., 2016; KGHM, 2016; LPP S.A., 2016; mBank, 2016; Orange Polska S.A., 2016; PGE S.A., 2016; PGNiG S.A., 2016; PKN Orlen S.A., 2016; PKO BP S.A., 2016; PZU S.A., 2016; Tauron Polska Energia S.A., 2016].

Okolo 50% badanych spółek podkreśla współpracę z uczelniami wyższymi oraz posiadane patenty, koncesje i znaki towarowe. W grupie obejmującej kapitał ludzki podkreślano szkolenia dla pracowników, ich wykształcenie, realizowane projekty rozwoju. W grupie kapitału relacyjnego, oprócz wcześniej wymienionych, znajduje się także znaczący udział w rynku, dobre relacje ze społecznością lokalną oraz wysoki poziom satysfakcji klienta. Na podstawie przeprowadzonych badań można przyjąć tezę, że pomimo braku określonych rozwiązań dotyczących pomiaru i prezentacji kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa raportują jego elementy w raporcie rocznym.

5. Podsumowanie

Kapitał intelektualny odgrywa istotną rolę w innowacyjności, rozwoju i konkurencyjności przedsiębiorstwa. Brak standardów raportowania, zróżnicowane definiowanie i postrzeganie kapitału intelektualnego sprawia, że przedsiębiorstwa borykają się z problemem właściwego przekazania informacji o kapitale intelektualnym organizacji swoim interesariuszom. Na podstawie analizy raportów rocznych badanych spółek potwierdzono tezę, że pomimo braku określonych rozwiązań dotyczących pomiaru i prezentacji kapitału intelektualnego spółki giełdowe raportują jego elementy w raporcie rocznym. Każdy z badanych trzech głównych elementów kapi-

tału intelektualnego raportowany był w różnym stopniu i zakresie. Najszerzy zakres informacji niefinansowych dotyczył elementów kapitału relacyjnego, co świadczy o tym, że otwarcie na współpracę z otoczeniem zewnętrznym jest uważane za istotny czynnik budujący kapitał intelektualny w badanych przedsiębiorstwach. Kapitał ludzki podlegał raportowaniu przede wszystkim przez przekazywanie informacji o kwalifikacjach kadry menadżerskiej oraz rozwoju pracowników. Prezentacja tych informacji podkreśla rolę kapitału ludzkiego w tworzeniu wartości przedsiębiorstwa, rozwój kompetencji i dostosowywanie się do zmieniających się warunków i potrzeb przedsiębiorstwa. Najwięcej z tej grupy informacji przekazują banki i ubezpieczyciele ze względu na istotną rolę wiedzy i kompetencji pracowników w funkcjonowaniu tych przedsiębiorstw. Kapitał strukturalny w najszerszym zakresie jest prezentowany przez spółki energetyczne i paliwowe. Opisowy charakter podawanych informacji potwierdza dostrzeganie istoty i roli kapitału intelektualnego nie tylko w rozwoju przedsiębiorstwa, ale także konieczności jego raportowania pomimo braku określonych rozwiązań związanych z jego identyfikacją i pomiarem. Wskazane byłoby zatem podjęcie działań nad opracowaniem bardziej szczegółowych wytycznych dotyczących raportowania kapitału intelektualnego niż te zaproponowane przez *International Integrated Reporting Council*, aby interesariusze otrzymali rzetelne, wiarygodne, cenne z ich punktu widzenia informacje o kapitale intelektualnym przedsiębiorstwa.

Literatura

- Alior Bank S.A., 2016, Raport Grupy Kapitałowej Alior Banku Spółki Akcyjnej, <https://www.aliorbank.pl/.../Raport%20Grupa%20Kapitałowa%2031.03.2017.pdf> [data wejścia: 20.08.2017].
- An Y., Davey H., Eggleton I.R., 2011, *Towards a comprehensive theoretical framework for voluntary IC disclosure*, "Journal of Intellectual Capital", vol. 12(4), pp. 571-585, DOI: 10.1108 /14691931111181 733.
- Asseco Poland S.A., 2016, Raport roczny 2016, https://investor.asseco.com/files/investor/uploads/Asseco_Poland_S.A_sprawozdanie_jednostkowe.pdf [data wejścia: 20.08.2017].
- Bank Pekao S.A., 2016, Interaktywny Raport Roczny 2016, <http://www.raport-roczny2016.pekao.com.pl/> [data wejścia: 20.08.2017].
- Buenechea-Elberdin M., 2017, *Structured literature review about intellectual capital and innovation*, "Journal of Intellectual capital", vol. 18, no. 2, pp. 262-285, DOI: 10.1108/JIC-07-2016-0069.
- Buenechea-Elberdin M., Sáenz J., Kianto A., 2018, *Knowledge management strategies, intellectual capital, and innovation performance: a comparison between high- and low-tech firms*, "Journal of Knowledge Management", vol. 22(8), pp. 1757-1781, DOI: 10.1108/JKM-04-2017-0150.
- BZ WBK S.A., 2016, Raport Roczny 2016 Grupy Kapitałowej Banku Zachodniego WBK S.A., https://www.bankier.pl/static/att/emitent/2017-02/Grupa_BZ_WBK_2016_Spr.skons_POL_201702170996546751.pdf [data wejścia: 20.08.2017].

- CCC S.A., 2016, Skonsolidowany raport roczny za rok obrotowy 2016, <https://firma.ccc.eu/pl/22,raporty.html> [data wejścia: 20.08.2017].
- Cyfrowy Polsat S.A., 2016, Raport Roczny 2016, <http://raportroczny2016.grupa-polsat.pl/pl> [data wejścia: 20.08.2017].
- Dadacz J., 2017, *Raportowanie niefinansowe w Polsce – transpozycja dyrektywy 2014/95/UE*, Ministerstwo Finansów, <http://www.mf.gov.pl> [data wejścia: 21.02.2017]
- Dumay J., Bernardi C., Guthrie J., Demartini, P., 2016, *Integrated reporting: A structured literature review*. “Accounting Forum”, vol. 40(3), pp. 166-185, DOI: 10.1016/j.accfor.2016.06.001.
- Edvinsson L., Sullivan P., 1996, *Developing a model for managing intellectual capital*, “European Management Journal”, vol. 14, no. 4, pp. 356-364.
- Elsetouhi A., Elbeltagi I., Haddoud M.Y., 2015, *Intellectual capital and innovations: is organisational capital a missing link in the service sector?*, “International Journal of Innovation Management”, vol. 19, no. 02, pp. 1-29.
- Enea S.A., 2016, Raport roczny grupy Enea 2016, <http://raportroczny.enea.pl/2016/pl> [data wejścia: 20.08.2017].
- Energa S.A., 2016, Raport roczny 2016, <https://ir.energa.pl/pr/349794/raport-roczny-r-2016> [data wejścia: 20.08.2017].
- Eurocash S.A., 2016, Jednostkowy Raport Roczny za 2016, <https://docplayer.pl/51643685-Eurocash-s-a-jednostkowy-raport-roczny-za-2016-r.html> [data wejścia: 20.08.2017].
- Feng T.Y., Cummings L., Tweedie D., 2017, *Exploring integrated thinking in integrated reporting – an exploratory study in Australia*, “Journal of Intellectual Capital”, vol. 18(2), pp. 330-353, DOI: 10.1108 /JIC-06-2016-0068.
- Fijałkowska J., 2016, *Raportowanie informacji niefinansowych zgodnie z nową dyrektywą UE 2014/95/UE jako wyzwanie dla przedsiębiorstw*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Rachunkowość na rzecz zrównoważonego rozwoju. Gospodarka – etyka – środowisko”, nr 436, s. 115-122, DOI: 10.15611/pn.2016.436.12.
- Forte W., Tucker J., Matonti G., Nicolò G., 2017, *Measuring the intellectual capital of Italian listed companies*, “Journal of Intellectual Capital”, vol. 18(4), pp. 710-732, DOI: 10.1108/JIC-08-2016-0083.
- Goebel V., 2015, *Is the literature on content analysis of intellectual capital reporting heading towards a dead end?*, “Journal of Intellectual Capital”, vol. 16(3), pp. 681-699, DOI: 10.1108/JIC-04-2014-0048.
- Grupa Lotos S.A., 2016, Skonsolidowany raport roczny Grupy Kapitałowej LOTOS 2016, <http://inwestor.lotos.pl/repository/48670/> [data wejścia: 20.08.2017].
- Haji A.A., Anifowose M., 2017, *Initial trends in corporate disclosures following the introduction of integrated reporting practice in South Africa*, “Journal of Intellectual Capital”, vol. 18(2), pp. 373-399, DOI: 10.1108/JIC-01-2016-0020.
- Hussinki H., Ritala P., Vanhala M., Kianto A., 2017, *Intellectual capital, knowledge management practices and firm performance*, “Journal of Intellectual Capital”, vol. 18(4), pp. 904-922, DOI: 10.1108/JIC-11-2016-0116.

- Ijiri Y., 1975, *Theory of Accounting Measurement*, American Accounting Research Association, Sarasota, Fla.
- Inkinen H., Kianto A., Vanhala M., Ritala, P. 2014, *Intellectual capital and performance – empirical findings from Finnish firms*, International Forum on Knowledge Assets Dynamics: Proceedings of the international conference in Matera, Italy, pp. 2918-2933.
- KGHM, 2016, Raport roczny 2016, <https://kghm.com/pl/node/4990> [data wejścia: 20.08.2017].
- Kianto A., 2007, *What do we really mean by the dynamic dimension of intellectual capital?*, “International Journal of Learning and Intellectual capital”, vol. 4, no. 4, pp. 342-356. DOI: 10.1504/IJLIC.2007.016332.
- LPP S.A., 2016, Skonsolidowany roczny raport GK LPP SA za 2016, <https://www.lppsa.com/1603776> [data wejścia: 20.08.2017].
- Lueg K., Lueg R., Andersen K., Dancianu V., 2016, *Integrated reporting with CSR practices: A pragmatic constructivist case study in a Danish cultural setting*, “Corporate Communications: An International Journal”, vol. 21(1), pp. 20-35, DOI: 10.1108/CCIJ-08-2014-0053.
- mBank, 2016, Raport roczny Grupy mBanku za 2016, <https://www.mbank.pl/raport-roczny/2016/> [data wejścia: 20.08.2017].
- Menor L.J., Kristal M.M., Rosenzweig E.D., 2007, *Examining the influence of operational intellectual capital on capabilities and performance*, “Manufacturing & Service Operations Management”, vol. 9, no. 4, pp. 559-578.
- Michalak J., 2017, *Wskaźniki finansowe i niefinansowe w raportach strategicznych spółek z Wielkiej Brytanii – analiza z perspektywy oceny spółek przez inwestorów odpowiedzialnych społecznie*, „Folia Oeconomica”, nr 1/(327), DOI: 10.18778/0208-6018.327.04.
- Michalczuk G., 2016, *Raportowanie informacji na temat zasobów niematerialnych w sprawozdawczości rocznej spółek*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia”, nr 2, cz. 2, DOI: 10.18276/frfu.2016.2.80/2-50.
- Michalczuk G., Mikulska T., 2015, *Znaczenie raportowania zintegrowanego w zmniejszaniu luki wartości przedsiębiorstwa*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 396, DOI: 10.15611/pn.2015.396.11.
- Micherda B., Stępień K., 2016, *Integracja sposobu sporządzania, analizy i badania sprawozdania finansowego*, Wydawnictwo Difin, Warszawa.
- Orange Polska S.A., 2016, Skonsolidowany raport roczny RS 2016, orange-ir.pl/.../Skonsolidowany%20raport%20roczny%202016%20Grupa%20Orange.pdf [data wejścia: 20.08.2017].
- PGE S.A., 2016, Roczny raport zintegrowany, <http://www.raportzintegrowany2016.gkpge.pl/> [data wejścia: 20.08.2017].
- PGNiG S.A., 2016, Raport roczny PGNiG 2016, <http://pgnig.pl/raportroczny2016/> [data wejścia: 20.08.2017].
- PKN Orlen S.A., 2016, Raport zintegrowany Grupy Orlen 2016, <https://raport-zintegrowany2016.orklen.pl/> [data wejścia: 20.08.2017].

- PKO BP S.A., 2016, Raport Roczny 2016 PKO Bank Polski, <https://www.pkobp.pl/...pko-banku-polskiego/.../raporty.../raporty-roczne/2016/raport> [data wejścia: 20.08.2017].
- PZU S.A., 2016, Raport roczny 2016 Grupa PZU, <https://www.pzu.pl/grupa-pzu/spolki/pzu-finance/raporty-roczne> [data wejścia: 20.08.2017].
- Rogowski W., 2006, *Kapitał intelektualny jako generator nowych czynników konkurencyjności*, [w:] Kasiewicz S., Rogowski W., Kicińska M., *Kapitał intelektualny. Spojrzenie z perspektywy interesariuszy*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków.
- Rossi C., Cricelli L., Grimaldi M., Greco M., 2016, *The strategic assessment of intellectual capital assets: an application within terradue srl*, "Journal of Business Research", vol. 69, no. 5, pp. 1598-1603, DOI: 10.1016/j.jbusres.2015.10.024.
- Samul J., 2013, *Kapitał intelektualny w tworzeniu wartości przedsiębiorstwa – teoria a praktyka*, „Economics and Management”, vol. 2, s. 230-241, DOI: 10.12846/j.em.2013.02.14.
- Sardo F., Serrasqueiro Z., 2017, *A European empirical study of the relationship between firms' intellectual capital, financial performance and market value*, „Journal of Intellectual Capital”, vol. 18, iss. 4, DOI: 10.1108/JIC-10-2016-0105.
- Subramaniam M., Youndt M.A., 2005, *The influence of intellectual capital on the types of innovative capabilities*, "Academy of Management Journal", vol. 48, no. 3, pp. 450-463, DOI: 10.5465/amj.2005.17407911.
- Sveiby K.E., 2010, *Methods of Measuring Intangible Assets*, <http://www.sveiby.com/files/pdf/intangiblemethods.pdf> [data wejścia: 27.09.2017].
- Śledzik K., *Kapitał intelektualny w przedsiębiorstwie*, [w:] Bielecki J.K., Pawłowicz L., 2015, *Zarządzanie wartością spółki kapitałowej*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa.
- Tauron Polska Energia S.A., 2016, Raport roczny 2016, <https://www.tauron.pl/tauron/o-tauronie/raporty-roczne> [data wejścia: 20.08.2017].
- Ustawa o rachunkowości z dnia 29 września 1994 r. Dz. U. 2017 poz. 2342 z późn. zm.